

До спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06
в ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата політичних наук, доцента Кадук Наталі Іванівни на дисертацію **Григор'єва Олександра Віталійовича** на тему **«Неліберальна демократія в системі дефектних демократій: форми прояву в сучасному політичному процесі посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.02 - політичні інститути та процеси

Вивчення дисертації, автореферату та опублікованих праць О. В. Григор'єва дає підстави для розгорнутої характеристики основних результатів авторського дослідження та визначення їх відповідності критеріям «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

1. Актуальність теми дослідження.

Погіршення якості демократії є глобальною тенденцією останнього десятиліття. Консервативно-націоналістичні та інші політичні сили, які протистоять ліберально-демократичним цінностям, сьогодні активізуються в багатьох країнах. На теренах ЄС наявна висхідна підтримка популістів, різних ідеологічних спрямувань радикалів, які просувають наративи, що дисонують із засадами ліберальної демократії. Відтак слушно звучить питання, поставлене дисертантом: наскільки загрозливим для збереження ліберально-демократичних політико-правових цінностей нині є неліберальний виклик, перед яким більшою чи меншою мірою опинилися «молоді демократії» Центрально-Східної Європи, найперше ті з них, які є частиною ЄС?

Посткомуністичні країни Центрально-Східної Європи, інтегровані до ЄС - важливий об'єкт вивчення політичної науки з огляду на комплекс проблем, уже

спричинених демократичним відступом, а також загрозливою перспективою подальших наслідків деформування ліберальної демократії. Відтак на часі є наукове завдання теоретико-методологічної концептуалізації причин, характеру перебігу, ймовірних наслідків погіршення якості ліберальної демократії в тих країнах Центрально-Східної Європи, щодо яких у ході євроінтеграційного процесу визнано виконання Копенгагенських критеріїв, однак нині вони з більшою чи меншою інтенсивністю демонструють повноцінний неліберальний поворот або ж стагнацію в зміцненні ліберально-демократичних цінностей. Це завдання, вважаємо, повною мірою виконане дисертантом.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Представлена дисертація характеризується грамотним, послідовним і системним викладом матеріалу. Чітко просліджуються авторська позиція та логічна завершеність роботи. Одержані в процесі наукового дослідження результати є достовірними. Викладені в дисертації О. В. Григор'єва теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації достатньою мірою науково обґрунтовані. Вони базуються на фундаментальних положеннях політичної теорії, враховують опубліковані результати наукових досліджень учених-політологів, закордонний і вітчизняний досвід аналізу дефектів демократії. Об'єктивність проведеного дослідження підтверджується залученням достатнього масиву інформації різних видів.

Результати наукового дослідження О. В. Григор'єва підтверджуються їх апробацією на науково-практичних конференціях. Також про достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій свідчать публікації дисертанта. Це дозволяє зробити висновок про всебічну обґрунтованість і достовірність, представлених у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій, а також високий науковий рівень і політологічну грамотність О. В. Григор'єва.

3. Новизна наукових результатів дисертаційної роботи.

Внесок здобувача полягає в: комплексному дослідженні неліберальної демократії як субтипу дефектної демократії; визначенні системи ознак неліберальної демократії; аргументації увиразненості неліберальної демократії в країнах Центрально-Східної Європи, інтегрованих до ЄС; обґрунтуванні ролі євроінтеграційного чинника для розвитку ліберальної демократії; аналізі причини неліберального переходу після прийняття низки країн Центрально-Східної Європи до ЄС; порівнянні національних моделей неліберальної демократії у країнах регіону.

4. Значущість дослідження для науки та практики, шляхи його використання.

Наукова значущість представленої О. В. Григор'євим дисертації визначається поглибленням концептуального, методологічного та методичного базису аналізу проблеми неліберальної демократії, а також дефектів демократії загалом. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання у викладанні курсів для студентів спеціальностей «Політологія», «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», «Публічне управління та адміністрування» та ін., спецкурсів із проблематики прав людини, основ демократії та ін. Результати авторського дослідження можуть бути використані у практичній діяльності державних і недержавних суб'єктів політики. Положення дослідження О. В. Григор'єва можна застосувати при формуванні громадської думки щодо загроз неліберального повороту, демократичної деконсолідації.

5. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні ідеї, положення та висновки дисертації викладені автором в 11 публікаціях. З них 5 надруковані у фахових наукових виданнях із політичних

наук, з яких 3 – в міжнародних і вітчизняних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 6 тезах виступів на науково-практичних конференціях та публікаціях в інших виданнях. Опубліковані наукові праці, рукопис дисертації та автореферат дисертації достатньо повно відбивають результати проведеного О. В. Григор'євим наукового дослідження. Перелік опублікованих праць за темою дисертації відбиває зміст роботи відповідно до вимог МОН України.

6. Структура та зміст дисертації, її завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення.

Специфіка проблем, що стали об'єктом дисертації О. В. Григор'єва, зумовили її логіку та структуру. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, розділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списків використаних джерел до кожного з розділів (381 джерело). Загальний обсяг налічує 236 сторінок, з них основний текст становить 192 сторінки.

У вступі до дисертації обґрунтовано актуальність теми; розкрито ступінь дослідження проблеми; пояснюється зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження; окреслено застосовану для підготовки дослідження методологію; обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичне та прикладне значення; конкретизовано особистий внесок здобувача; представлено апробацію роботи, наукові публікації, структуру й обсяг дослідження.

У *першому* розділі «Теоретико-методологічні засади аналізу неліберальної демократії» проаналізована історіографія проблеми; розкрито теоретико-методологічні підходи до визначення, сутнісних характеристик, чинників формування неліберальної демократії; схарактеризовано регіон Центрально-Східної Європи як у виразнення неліберальної демократії. У *другому* розділі «Неліберальна демократія як соціально-політична реальність: кейси Угорщини

та Польщі» надано оцінку демократичній перспективі Угорщини з проекцією на реформи В. Орбана та партії «Фідес» у 2010 - 2019 роках. У цьому ж розділі проаналізовано процеси неліберальної інституціоналізації Польщі 2015 - 2019 років, спричинені політичним курсом партії «Право та справедливість». У *третьому* розділі «Дефектна популістська демократія як передумова неліберального повороту: кейси Чехії та Словаччини» досліджено виклики ліберальній демократії за умов наростання центристського популізму в Чехії. На прикладі Словаччини продемонстровано новітні процеси боротьби між демократією та авторитаризмом, коли ліберально-демократичні реформи змінюються авторитарним реверсом і навпаки. Дисертант детально аналізує відмінності між сучасними політичними режимами Чехії та Словаччини з огляду на спільність їх недавнього історичного шляху. У *четвертому* розділі «Демократична деkonsолідація країн Центрально-Східної Європи останніх розширень ЄС: кейси Румунії, Болгарії та Хорватії» дисертантом з'ясовані симптоми демократичної деkonsолідації Румунії, аргументована крихкість принципів ліберальної демократії в Болгарії, визначені чинники регресу Хорватії у впровадженні цінностей неліберальної демократії.

7. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Висновки та рекомендації, опубліковані в наукових працях і авторефераті, частково відрізняючись деталізацією викладу, у значеннєвому відношенні ідентичні.

8. Недоліки та дискусійні питання дисертації.

Зауважимо, що предмет дослідження здобувача зумовлює низку **дискусійних положень**, що вимагають подальшого обговорення.

По-перше, в контексті методологічних міркувань, на нашу думку, автору необхідно було більше наголосити на важливості аксіологічного підходу.

Дисертант у тексті постійно оперує категорією «цінності» («ліберально-демократичні цінності», «європейські політико-правові цінності», «консервативно-націоналістичні цінності», «традиційні цінності», «цінності неліберальної демократії» і т.д.). Саме крізь їх призму дисертант пояснює причини деконсолідації ліберальної демократії. Тому видається доцільним акцентування уваги на використанні методологічного потенціалу політичної аксіології.

По-друге, оскільки, як стверджує дисертант, криза демократії сьогодні має не вузько регіональний, а загальнопланетарний характер, то виникає необхідність пояснення, чи спільними для усіх регіонів планети нині є причини, які зумовлюють деконсолідацію демократії, або ж, можливо, ці причини відмінні, мають регіональні чи навіть вузьконаціональні особливості.

По-третє, потребує авторського наукового прогнозу перспектива переходу країн неліберальної демократії на позиції неоавторитаризму. Доречною є авторська оцінка того, наскільки увиразненість у певній країні принципів неліберальної демократії неминуче посилить антидемократичний відхід у бік новітніх недемократичних режимів.

По-четверте, потребує посилення авторська позиція щодо того, чи можна вважати неліберальну демократію проявом (типом тощо) гібридного режиму. Тобто, з нашої точки зору, було б доцільно проаналізувати співвідношення понять «неліберальна демократія» та «гібридний режим».

9. Загальний висновок.

Наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертації О. В. Григор'єва, не знижують її наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на актуалізацію наукового дискурсу щодо порушених в дисертації проблем.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації О. В. Григор'єва мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлене великою кількістю проаналізованих здобувачем наукових праць, апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових і конкретно-наукових методів дослідження.

Тема дисертації О. В. Григор'єва - актуальна, структура дослідження - добре продумана, матеріал викладений логічно та послідовно. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему - порівняльно-політологічну концептуалізацію неліберальної демократії на прикладі країн Центрально-Східної Європи, які є членами ЄС. Робота виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною. Дисертація О. В. Григор'єва відповідає паспорту спеціальності 23.00.02 - політичні інститути та процеси (політичні науки).

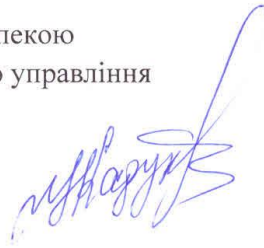
Вважаємо, що представлена до захисту дисертація О. В. Григор'єва «Неліберальна демократія в системі дефектних демократій: форми прояву в сучасному політичному процесі посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи» є самостійним і оригінальним науковим дослідженням, яке містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі політичні науки.

Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до вимог державного стандарту, за своєю структурою та стилем викладу відповідає вимогам МОН України. Зміст роботи та завдання відповідають паспорту спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси та п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. і Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 р.), які висуваються

до кандидатських дисертацій. На нашу думку, автор дисертаційного дослідження - Олександр Віталійович Григор'єв - за умови успішного прилюдного захисту, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –

доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління національною безпекою
Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президенті України,
кандидат політичних наук, доцент

Н.І. Кадук

Свідомо Садук Наталі Іванівни завіряю.

Заступник секретаря ОРІДУ НАДУ при Президенті України

